

Пленюк М. Д. Роль юридических фактов в гражданско-правових обязательствах

В статті акцентується увага на обговоренні ідей існування юридических фактов в доктрині частного права. Ззначається, що саме юридическі факти є тем «рычагом», що слугує виникновению, изменению и прекращению правоотношения.

Ключевые слова: юридическі факти, обязательства, договор, фактическі обстоятелства.

ДИФУЗНІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – СПОЖИВАЧА ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ**Пожоджук Р. В.**

кандидат юридических наук, молодший науковий співробітник відділу проблем договорного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті здійснено спробу відійти від загальної класифікації прав споживачів для створення інтенсивного їх захисту у конкретній сфері. Йдеться про дифузні права споживача у сфері постачання електроенергії, які повинні бути самостійними у загальній системі прав споживача.

Ключові слова: права споживача, фізична особа–споживач, електрична енергія, суб'єктивне право, дифузний інтерес.

Відповідно до ч. 3. ст. 42 Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Стаття 15 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Отже, держава гарантує захист цивільних прав та інтересів.

Серед праць вітчизняних і зарубіжних учених, які окреслювали окремі проблеми захисту прав споживачів, заслуговують на увагу роботи Г. Альпи, А. Гриняка, М. Гудими, О. Дзери, І. Дудли, І. Кантафарової, М. Каппеллетті, Р. Колагранде, О. Письменної, О. Черняк та інших. Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження науковців, поза увагою залишаються права споживачів у сфері електроенергетики.

В одному з проведених досліджень світового досвіду у сфері захисту прав споживачів [1, с. 138] було запропоновано нову категорію цивільного права України – *дифузних прав як прав, що відображають індивідуальні інтереси особи, об'єднані в окрему групу, мають неподільну природу та об'єднані не стільки специфікою взаємовідносин між ними, скільки їх різноманітністю, проте спрямованістю на задоволення однорідного інтересу*. Базуючись на вказаному визначенні, метою цієї статті є виокремлення дифузних прав фізичної особи–споживача електричної енергії та надання такій категорії визначення. Водночас, насамперед, доцільним вбачається висвітлення існуючих загальних класифікацій прав споживачів.

15 березня 1962 року президент США Джон Ф. Кеннеді виголосив історичне звернення до Конгресу США, в якому він виклав своє бачення прав споживачів. Це був перший раз, коли будь-який політик попередньо встановив такі принципи [2]. Проголошені Дж. Кеннеді права були розширені міжнародною організацією споживачів (Consumers International), яка визнає такі основні права споживачів: 1) *право на задоволення основних потреб* – мати доступ до основних, необхідних товарів і послуг: адекватне харчування, одяг, притулок, охорону здоров'я, освіту, житлово-комунальні послуги, воду і санітарію; 2) *право на безпеку* – бути захищеним від продуктів, виробничих процесів і послуг, які є небезпечними для здоров'я або життя; 3) *право бути поінформованим* – отримувати відомості, які необхідні для здійснення усвідомленого вибору і бути захищеним від нечесної або такої, що вводить в оману реклами і маркування; 4) *право вибору* – бути в змозі вибрати з різноманітного асортименту продуктів та послуг, запропонованих за конкурентоспроможними цінами з гарантією задовільної якості; 5) *право бути вислуханим* – мати споживчий інтерес, що представлений в процесі створення і реалізації державної політики, і в розвитку продуктів і послуг; 6) *право на відшкодування збитків* – отримати справедливе врегулювання претензій, включаючи компенсацію за введення в оману, низькоякісні товари або незадовільні послуги; 7) *право на споживчу освіту* – отримання знань і навичок, необхідних для прийняття інформованого, впевненого вибору щодо товарів та послуг, бути обізнаним про основні права та обов'язки споживачів і як впливати на них; 8) *право на здорове навколишнє середовище* – жити і працювати в навколишньому середовищі, яке незагрозливе для добробуту теперішніх та майбутніх поколінь [2]. Подібні права споживачів передбачено Хартією захисту споживачів [3]. На основі наведених класифікацій прав споживачів, що визнані міжнародними

організаціями та правовими актами, доходимо висновку, що ці права є основними, невід'ємними та не можуть бути звуженими чи проігнорованими, тобто це той мінімум, що *a priori* існує.

Звертаючись до вітчизняного законодавства, варто визначити ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ, якою передбачено, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на: 1) захист своїх прав державою; 2) належну якість продукції та обслуговування; 3) безпеку продукції; 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); 5) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону; 6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав; 7) об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Також споживачі мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів.

Для порівняння положень споживчого законодавства України доцільним видається навести положення Споживчого кодексу Італії та Споживчого кодексу Бразилії. Так, ст. 2 Споживчого кодексу Італії визначено, що для споживачів та користувачів визнаються як фундаментальні такі права: а) на охорону здоров'я; b) на безпеку та якість продукції та послуг; с) на адекватну інформацію та правильну рекламу; c-bis) на здійснення ділової практики відповідно до принципів добросовісності, чесності та справедливості; d) на споживчу освіту; e) на коректність, прозорість та справедливість в договірних відносинах; f) на просування і розвиток вільної, добровільної і демократичної тенденції до створення асоціацій між споживачами та користувачами; g) на надання публічних послуг відповідно до стандартів якості та ефективності [4]. З цієї статті чітко прослідковується спрямованість італійського законодавця до корегування договірних відносин у споживчому праві Італії та приведення їх у відповідність із захистом слабкої сторони. На нашу думку, такий підхід є доволі слушним, тому можливою вбачається доцільність відображення подібних положень і у Законі України «Про захист прав споживачів».

Звертаючись до Споживчого кодексу Бразилії, варто зазначити, що в ст. 6 цього акта передбачено положення, що основними правами споживачів є: 1) право на гарантію життя, здоров'я та безпеки від ризиків, викликаних діяльністю в галузі поставки продукції та послуг, що вважаються небезпечними або шкідливими; 2) право на освіту та комунікацію, щодо належного використання продуктів і послуг, що дає змогу вільного вибору і рівності в договірних відносинах; 3) право на належну та чітку інформацію про різноманітні продукти і послуги, а також правильну специфікацію щодо кількості, характеристик, компонентів, якості і ціни, а також будь-яких ризиків, які вони можуть містити в собі; 4) право на захист від оманливого та образливого змісту реклами, примусових або недобросовісних методів ведення бізнесу, а також від обтяжливих умов або тих, які містяться у договорах приєднання; 5) право на модифікацію договірних пунктів, які встановлюють необґрунтовані платежі або їх перегляд, зважаючи на наступні події, які роблять платежі надмірно обтяжливими; 6) право на ефективне запобігання і відшкодування індивідуальної, колективної або дифузної матеріальної чи моральної шкоди; 7) право на доступ до юрисдикційних і адміністративних органів стосовно запобігання або відшкодування індивідуальної, колективної або дифузної матеріальної чи моральної шкоди, що забезпечується правовим, адміністративним і технічним захистом споживача з низьким рівнем доходу; 8) право на легкий захист прав споживача, включаючи перенесення тягаря доведення на його користь в порядку цивільного судочинства, коли в розумінні судді твердження ймовірно або він перебуває у невідповідному становищі відповідно до звичайних правил досвіду; 9) вето; 10) право на належне та ефективне надання публічних послуг в цілому [5].

На основі аналізу ст. 6 Споживчого кодексу Бразилії варто відмітити положення, в яких робиться акцент на попередженні та відшкодуванні шкоди споживачам, а також переведення тягара доказування на сильнішу сторону. Цікавим у контексті нашого дослідження є положення про індивідуальну, колективну та дифузну шкоду. Як наслідок, доцільним, на нашу думку, є запозичення з вищевказаного кодексу окремих положень, оскільки подальше включення їх до споживчого законодавства України надасть більш повну охорону правам споживача.

Вітчизняне законодавство в основному визнає права споживачів на рівні з міжнародним їх визнанням, проте це не вирішує існуючих та таких, що постійно виникають, суперечностей щодо реалізації та захисту прав споживача товарів, робіт, послуг відповідно до вимог часу.

Звертаючись до правової доктрини Італії, варто навести міркування Р. Колагранде, який пропонує класифікацію фундаментальних прав споживачів в залежності від відповідності трьом категоріям «фундаментальних цінностей»: загально-соціального типу – такі як здоров'я, безпека, якість продукції та публічних послуг; економічного типу – характерні для «споживача-сторони контракту»; і, нарешті, «інформаційно-розповсюджувального» типу – право на адекватну інформацію та коректну рекламу, а також таких, як право на споживчу освіту та сприяння розвитку споживчих

об'єднань. Таким чином, автор зазначив, що у «системі захисту» виділяється три типи прав: «інформаційного», «договірної» та «компенсаційного» [7].

Іншими словами, автор виділив три великі групи прав, що відповідають загальновизнаним цінностям, які безпосередньо пов'язані з інтересами фізичної особи. Як бачимо, класична італійська доктрина цивільного та споживчого права вирізняє права споживача за трьома великими групами, які «*de facto*» досить чітко об'єднують фундаментальні права споживача.

У свою чергу, Гвідо Альпа зазначає, що детальна класифікація прав споживачів, яку спробувала визначити наука, зводиться до таких прав: а) права споживача, який розуміється іноді як покупець, який постраждав, тобто слабкий контрагент. Йдеться про традиційні суб'єктивні позиції, що визнані дисципліною продаж, контрактів на приєднання, цивільної відповідальності тощо. Таким чином, можна перерахувати багато прав, що існують у споживача, але в цьому випадку термін «право споживача» – в світлі останніх доктринальних розробок – використовується не в прямому, а у переносному розумінні: говориться, таким чином, про визначення (*stipulative*¹), яке є не зовсім точним з формально-логічної точки зору; б) поряд з цими «правами» є «дифузні інтереси», що охороняються процесуальними нормами; в) у багатьох системах права і в уніфікованому праві пізніше були визначені конкретні споживчі права, які є результатом більш зрілих стадій процесу еволюції консюмеризму (*consumerism*). Автор здійснив спробу виділити еволюцію прав споживача відповідно до розвитку потреб останнього. Ведучи мову про права на стадії реалізації, Гвідо Альпа поділяє їх на: а) право бути поінформованим та освіченим; б) право бути почутим; в) право бути представленим; г) право на компенсацію [8]. Таким чином, автор виділяє, так би мовити, загальні права споживача та права споживача на стадії реалізації.

Сучасні реалії приводять нас до чіткого усвідомлення того, що потрібно відходити від загальної класифікації прав споживачів. Чітко прослідковуються умови для створення інтенсивного захисту прав споживачів у конкретній сфері. У цьому контексті доцільно виділити дифузні інтереси, наприклад споживачів електричної енергії, що об'єднані споживанням енергії та створюють певну групу осіб, які мають однорідну мету та ніяк не пов'язані між собою. Як наслідок, можна виокремити дифузні права споживача у сфері постачання електроенергії, які повинні бути самостійними у загальній системі прав споживача і, у разі порушення, потребувати захисту.

У цьому контексті варто відмітити, що прийняття Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24.10.2013 р. № 663-VII було вагомим кроком на шляху до зближення з ЄС, а саме, приведення законодавства України у відповідність до *acquis communautaire*.

Виходячи зі змісту вказаного закону, побутовий споживач електричної енергії має право на: 1) постачання електроенергії гарантованим електропостачальником; 2) розірвання договору про постачання електричної енергії за умови виконання своїх обов'язків за таким договором та належного повідомлення електропостачальника у строк, визначений договором про постачання електричної енергії; 3) отримання від електропостачальника повідомлення щодо намірів останнього внести зміни до будь-яких умов договору про постачання електричної енергії не пізніше, ніж за 20 діб до їх застосування та розірвати договір про постачання електричної енергії з електропостачальником у визначеному договором порядку; 4) отримання від електропостачальника інформації щодо: діючих цін (тарифів) на електричну енергію, обсягів спожитої ним електричної енергії та іншої інформації, передбаченої договором про постачання електричної енергії; частки кожного джерела енергії у загальному обсязі електричної енергії, купленої (та/або виробленої на власних електроустановках) електропостачальником за попередній рік; адреси, телефону, веб-сторінок для подання звернень, скарг та претензій щодо якості постачання електричної енергії та надання повідомлень про загрозу електробезпеки; 5) подання електропостачальнику звернення, скарги та претензії щодо надання послуг з постачання електричної енергії та отримання від нього вмотивованої відповіді або повідомлення про заходи щодо усунення причин скарги у встановленому законодавством порядку; 6) вільно обирати електропостачальника відповідно до положень цього Закону; 7) змінювати електропостачальника на безоплатній основі за умови подання діючому електропостачальнику повідомлення про зміну у строк не менше ніж за 20 діб до фактичної зміни електропостачальника та за умови виконання своїх обов'язків за чинним договором про постачання електричної енергії; 8) отримувати за запитом від діючого електропостачальника інформацію, необхідну для здійснення переходу (зміни) до іншого електропостачальника.

Окремо у вказаному Законі виділено право на купівлю електричної енергії у гарантованого електропостачальника за тарифами, що регулюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, яке мають виключно побутові споживачі. Отже, ми бачимо конкретну групу прав споживача, що є базовими у сфері електроенергетики, проте не є виключними.

¹ *Stipulative definition* – обумовлене означення.

Звертаючись до ст. 25 Закону України «Про електроенергетику» від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР, доходимо висновку, що споживачі електричної енергії мають право на: приєднання та підключення до електричної мережі за умови виконання правил приєднання електроустановок до електричних мереж; вибір постачальника електричної енергії; отримання інформації щодо якості електричної енергії, цін, порядку оплати, умов та режимів її споживання; отримання електричної енергії, якісні характеристики якої визначені державними стандартами; відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення його прав, згідно з законодавством. Тобто законодавець у наведеній статті виділив основні права споживача електричної енергії, однак, зважаючи на вимоги часу, розвиток та вдосконалення законодавства, вони повинні бути розширені.

У свою чергу, у Правилах користування електричною енергією для населення зазначено, що споживач електричної енергії має право на: 1) вибір постачальника електричної енергії; 2) вибір тарифу; 3) підключення до електричної мережі у разі виконання правил користування електричною енергією; 4) отримання інформації щодо якості електричної енергії, тарифів (цін), порядку оплати, умов та режимів її споживання; 5) отримання електричної енергії, якісні характеристики якої визначені державними стандартами; 6) відшкодування згідно із законодавством збитків, заподіяних внаслідок порушення його прав; 7) якісне обслуговування енергопостачальником електричних мереж і приладів обліку [9]. Вказані права споживача електроенергії є чітко визначеними, однак, як вбачається, вони не відображають захисту споживача щодо несправедливих умов контракту та щодо безпеки споживача відносно прийнятої електроенергії.

Беручи за основу досвід ЄС у сфері електроенергетики, варто звернути увагу на Директиву ЄС 2009/72/ЄС щодо загальних правил внутрішнього ринку електроенергії (далі – Директива 2009/72/ЄС) [10]. Положення вказаного міжнародного акта є обов'язковими для впровадження країнами-членами ЄС. Хоча Україна не є членом ЄС, вона теж прийняла зобов'язання щодо імплементації положень вказаної директиви у наше законодавство. Директива встановлює загальні правила для генерації, передачі, розподілу та постачання електроенергії поряд з положеннями щодо захисту споживачів з метою поліпшення та інтеграції конкуруючих ринків електроенергії у Співтоваристві. Вона закріпила правила, що стосуються організації та роботи енергетичного сектора, відкритого доступу до ринку, критеріїв і процедур, застосовних до запитів на тендери та отримання дозволу і роботи мережі. У директиві також перераховані зобов'язання за універсальним обслуговуванням та права споживачів електроенергії, а також описано вимоги до конкуренції.

У додатку 1 «Заходи із захисту прав споживачів» Директиви 2009/72/ЄС вказано, що стандарти ЄС повинні гарантувати, що споживачі: (а) мають право на укладення контракту з постачальником електроенергії; (б) належним чином повідомлені про намір змінити умови контракту і про своє право розірвати контракт після отримання повідомлення; (с) отримують прозору інформацію про ціни та тарифи, а також про стандартні умови договору, що стосується доступу та користування послугами з постачання електроенергії; (d) мають широкий вибір способів оплати, які не роблять незаконних відмінностей між споживачами; (е) не здійснюють плату за зміну постачальника; (f) отримують вигоду від прозорих, простих і недорогих процедур при роботі з їх скаргами; (g) за наявності доступу до універсального сервісу згідно з умовами, прийнятими країнами-членами ЄС відповідно до статті 3 (3), поінформовані про свої права стосовно універсального сервісу; (h) мають у розпорядженні дані про власні обсяги споживання і можуть бути спроможні, з явної згоди та безкоштовно надавати доступ зареєстрованим підприємствам-постачальникам до даних з вимірювальних приладів; (і) належним чином інформуються про фактичний обсяг споживання електроенергії та витрати на регулярній основі для того, щоб вони могли регулювати своє власне споживання електрики; (j) отримують остаточний рахунок закриття після будь-якої зміни постачальника не пізніше, ніж протягом шести тижнів після такої зміни [10]. Такі права беззаперечно є оптимальними на сьогодні, проте не можуть бути вичерпними. Надзвичайно важливою є обізнаність споживачів про свої права в сфері електроенергетики, адже поінформованість споживача буде відігравати визначну роль при виникненні конфлікту з електропостачальником, а також задля попередження виникнення таких ситуацій в майбутньому. Варто позитивно відмітити передбачені вказаною Директивою такі права, як вирішення конфліктів національним регулятором, тобто спеціалізованим суб'єктом у сфері електроенергії та позасудове врегулювання спорів.

На основі проведеного дослідження доречним видається авторське визначення *дифузних прав фізичної особи-споживача електричної енергії як прав, що відображають індивідуальні інтереси в сфері споживання електричної енергії фізичної особи, об'єднані в окрему групу, мають неподільну природу та об'єднані їх різноманітністю, проте спрямовані на задоволення потреб фізичної особи в електричній енергії.*

Принагідно пропонуємо таку доктринальну класифікацію дифузних прав споживача електричної енергії:

1. Інформаційні права: право на прозору інформацію про ціни (тарифи); право на інформацію про стандартні умови договору, що стосується доступу та користування послугами з постачання електроенергії; право на інформацію щодо якості електричної енергії, порядку оплати, умов та режимів її споживання; право на інформацію про фактичний обсяг споживання електроенергії та витрати на регулярній основі; право на інформацію щодо можливої зміни умов договору та/або режимів споживання електроенергії.

2. Переддоговірні та договірні права: право на укладення договору з постачальником електроенергії; право на вільний вибір постачальника; право на справедливі умови договору; право на зміну та розірвання договору; право на постачання електроенергії гарантованим електропостачальником у разі неможливості зміни електропостачальника.

3. Превентивні та відшкодувальні права: право на безпечну та якісну електричну енергію; право на подання скарги електропостачальнику; право на подання скарги до юрисдикційних органів; право на вирішення конфліктів у позаюрисдикційній формі; право на відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення його прав; право на належне обслуговування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Пожджук Р.* До питання про дифузні права споживача [Текст] / Р. Пожджук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 39. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника. – 2015. – С. 129–140.

2. *Consumers International* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consumersinternational.org/who-we-are/consumer-rights/>.

3. *The Consumer Protection Charter adopted by the Council of Europe on 28th May 1973* // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ekburg.ru/getFile.php?id=193.

4. *Codice del consumo Decreto legislativo, 06/09/2005 n 206, G.U. 08/10/2005* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=33366#partel>.

5. *Consumer Defense Code LAW N°. 8078 AS OF SEPTEMBER 11, 1990* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.procon.sp.gov.br/texto.asp?id=745>.

6. *Дудла І. О.* Захист прав споживачів: [навч. посібн.] / І. О. Дудла. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.

7. *R. Colagrande.* Disciplina dei diritti dei consumatori e degli utenti (l. 30 luglio 1998 n. 281) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=3awMBAAAQBAJ&pg=PA122&lpg=PA122&dq=r.colagrande+classificazione+dei+diritti+consumatore&source=bl&ots=eYUdjoJl_y&sig=wVMDO_8vXFjVituVmWXdSjChI&hl=en&sa=X&ei=aI4CVcyNH0TtygPF6YDACQ&redir_esc=y#v=onepage&q=r.%20colagrande%20classificazione%20dei%20diritti%20consumatore&f=false.

8. *Alpa G.* Consumatore, tutela del / G. Alpa // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treccani.it/enciclopedia/tutela-del-consumatore_%28Enciclopedia-delle-scienze-sociali%29/.

9. *Постанова КМУ від 26 липня 1999 р. № 1357* «Про затвердження Правил користування електричною енергією для населення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-%D0%BF>.

10. *Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:EN:PDF>.

Pozhodzhuk R. Diffuse rights of individual electricity consumer

The article is an attempt to move away from the general classification of the rights of consumers to create their intensive protection in a particular area. It is a diffuse consumer rights in the field of the supply of electricity that must be independent of the overall system of consumer rights.

Keywords: consumer rights, an individual consumer, electricity, subjective right, diffuse interest.

Пожджук Р. В. Диффузные права физического лица–потребителя электрической энергии

В статье предпринята попытка отойти от общей классификации прав потребителей для создания интенсивной их защиты в конкретной сфере. Речь идет о диффузных правах потребителя в сфере поставок электроэнергии, которые должны быть самостоятельными в общей системе прав потребителя.

Ключевые слова: права потребителя, физическое лицо–потребитель, электрическая энергия, субъективное право, диффузный интерес.